

11 №-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartı

Tikinti müqavilələri

MÜNDƏRİCAT

Maddələr

11 №-Lİ MÜHASİBAT UÇOTUNUN BEYNƏLXALQ STANDARTI *TİKİNTİ MÜQAVİLƏLƏRİ*

MƏQSƏD

STANDARTIN TƏTBİQİ SAHƏSİ	1–2
ƏSAS ANLAYIŞLAR	3–6
TİKİNTİ MÜQAVİLƏLƏRİNİN BİRLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ AYRI-AYRI HİSSƏLƏRƏ BÖLÜNMƏSİ	7–10
MÜQAVİLƏ ÜZRƏ GƏLİR	11–15
MÜQAVİLƏ ÜZRƏ MƏSRƏFLƏR	16–21
MÜQAVİLƏ ÜZRƏ GƏLİR VƏ MƏSRƏFLƏRİN TANINMASI	22–35
EHTİMAL OLUNAN ZƏRƏRLƏRİN TANINMASI	36–37
QİYMƏTLƏNDİRMƏLƏRDƏ DƏYİŞİKLİKLƏR	38
MƏLUMATIN AÇIQLANMASI	39–45
QÜVVƏYƏ MİNMƏ TARİXİ	46

11 №-li Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartı

Tikinti müqavilələri

Məqsəd

Bu Standartın məqsədi tikinti müqavilələri ilə bağlı gəlir və xərclərin uçot qaydalarının təyin edilməsindən ibarətdir. Tikinti müqavilələri üzrə həyata keçirilən fəaliyyətin xarakterinə uyğun olaraq, müqavilə üzrə işlərin başladığı və bitirildiyi tarixlər adətən ayrı-ayrı hesabat dövrlərinə təsadüf edir. Beləliklə, tikinti müqavilələrinin uçotunda əsas məsələ bu müqavilələr üzrə gəlir və xərclərin tikinti işlərinin görüldüyü hesabat dövrləri üzrə bölüşdürülməsidir. Mənfəət və zərər haqqında hesabatda müqavilə üzrə gəlir və xərclərin tanınması anının müəyyənləşdirilməsi üçün bu Standart "*Maliyyə hesabatlarının hazırlanması və təqdimatı üzrə Konseptual Əsaslar*"da təyin edilmiş tanınma meyarlarını istifadə edir. Əlavə olaraq, Standartda bu meyarların istifadəsi üzrə praktiki göstərişlər də təqdim edilmişdir.

Standartın tətbiqi sahəsi

- 1 Bu standart podratçıların maliyyə hesabatlarında tikinti müqavilələrinin uçotu üçün tətbiq edilməlidir.
- 2 Bu standart 1978-ci ildə qəbul edilmiş "*Tikinti müqavilələrinin uçotu*" adlı 11 № -li MUBS-u əvəz edir.

Əsas anlayışlar

- 3 Bu standartda istifadə edilmiş əsas anlayışlar aşağıdakı mənaları ifadə edir:

Tikinti müqaviləsi – ayrı-ayrı obyektlərin tikintisi üçün və ya konstruksiyası, texnologiyası və funksiyası, habelə son təyinatı və ya istifadəsi baxımından bir-biri ilə sıx əlaqəli və ya bir-birindən asılı olan obyektlər kompleksinin tikintisi üçün bağlanmış müqavilədir.

Sabit qiymətli müqavilə – podratçının bəzi hallarda məsrəflərin artmasını nəzərə alan maddələri əks etdirən müqavilə ilə müəyyən edilmiş sabit qiymətə və ya hər bir məhsul vahidi üzrə sabit ödənişə razılaşdığı tikinti müqaviləsidir.

"Məsrəflər üstəgəl" müqaviləsi – podratçıya müqavilə ilə icazə verilən və ya başqa yolla müəyyən edilən məsrəflərin əvəzinin, üstəgəl həmin məsrəflərin faiz nisbətində olan məbləğin və ya sabit məbləqli qonorarın ödənilməsinə nəzərdə tutan tikinti müqaviləsidir.

- 4 Tikinti müqaviləsi, məsələn: körpü, bina, bənd, boru, yol, gəmi və ya tunel kimi bir aktivin inşa edilməsi məqsədilə imzalana bilər. Həmçinin, tikinti müqaviləsi öz konstruksiyası, texnologiyası, funksiyaları, son təyinatı və ya istifadəsinə görə bir-biri ilə sıx əlaqəli və asılı olan bir sıra aktivlərin inşa edilməsi məqsədilə imzalana bilər. Nümunə kimi təmizləyici zavodların və ya binaların və avadanlığın digər kompleks hissələrinin tikintisi üzrə müqavilələri göstərmək olar.
- 5 Bu Standartda qeyd olunan tikinti müqavilələrinə aşağıdakılar aiddir:
 - (a) aktivin inşa edilməsi ilə birbaşa bağlı olan xidmətlərin göstərilməsi üzrə müqavilələr. Məsələn, layihə üzrə işlərin idarə edilməsi və ya memarlıq xidmətləri üzrə müqavilələr; və
 - (b) aktivlərin sökülməsi və ya bərpa edilməsi, habelə söküntü işlərindən sonra ətraf ərazinin bərpaı üzrə müqavilələr.
- 6 Tikinti müqavilələri müxtəlif şərtlərlə bağlanıla bilər. Bu standartda onlar sabit qiymətli və "məsrəflər üstəgəl" müqavilələri kimi təsnif edilir. Bəzi tikinti müqavilələri hər iki növ müqavilələrin xüsusiyyətlərini özündə əks etdirə bilər. Nümunə kimi maksimal qiyməti razılaşdırılmış "məsrəflər üstəgəl" müqaviləsini göstərmək olar. Belə hallarda, müqavilə üzrə gəlir və xərclərin tanınması zamanını müəyyənləşdirmək üçün, podratçı bu Standartın 23 və 24-cü maddələrində qeyd olunmuş bütün şərtləri nəzərə almalıdır.

TİKİNTİ MÜQAVİLƏLƏRİNİN BİRLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ AYRI-AYRI HİSSƏLƏRƏ BÖLÜNMƏSİ

- 7 Bu standartda qeyd olunmuş tələblər adətən hər bir tikinti müqaviləsinə ayrılıqda tətbiq edilir. Lakin, bəzi hallarda, müqavilə və ya müqavilələr qrupunun mahiyyətini əks etdirmək üçün standartı bir müqavilənin ayrıca müəyyən edilə bilən komponentlərinə və ya müqavilələr qrupuna birlikdə tətbiq etmək lazımdır.
- 8 **Müqavilə bir neçə aktivin inşasını nəzərdə tutduqda, onların hər birinin inşası, aşağıda qeyd olunmuş şərtlər yerinə yetirildiyi halda, ayrıca tikinti müqaviləsi kimi nəzərə alınmalıdır:**
- (a) hər bir aktivin inşası üzrə ayrı-ayrı təkliflər təqdim edildikdə;
 - (b) hər aktiv üzrə ayrı-ayrı danışıqlar aparılıqda və podratçı ilə sifarişçinin müqavilənin hər bir aktivə aid hissəsini qəbul edib və ya etməsi mümkün olduqda; və
 - (c) hər aktiv üzrə gəlir və məsrəflər müəyyən oluna bildikdə.
- 9 **Aşağıda qeyd olunmuş şərtlər yerinə yetirildikdə, müqavilələr məcmusu, müqavilələrin bir və ya bir neçə sifarişçi ilə bağlanmasından asılı olmayaraq, vahid tikinti müqaviləsi kimi nəzərə alınmalıdır:**
- (a) müqavilələr məcmusu vahid paket formasında razılaşdırılıqda;
 - (b) müqavilələr bir-biri ilə sıx bağlı olduqda faktiki olaraq ümumi mənfəət marjinalı olan vahid layihənin hissəsini təşkil etdikdə; və
 - (c) müqavilələr eyni vaxtda və ya davamlı ardıcılıqla yerinə yetirildikdə.
- 10 **Müştərinin istəyinə əsasən, müqavilə ilə əlavə aktivin inşa edilməsi nəzərdə tutula bilər və ya əlavə aktivin inşa edilməsi ilə əlaqədar müqaviləyə düzəliş edilə bilər. Əlavə aktivin inşası aşağıdakı şərtlər yerinə yetirildikdə ayrıca tikinti müqaviləsi kimi nəzərə alınmalıdır:**
- (a) aktiv öz layihəsi, texnologiyası və ya funksiyalarına görə ilkin müqavilə ilə nəzərdə tutulmuş aktiv və ya aktivlərdən əsaslı dərəcədə fərqləndikdə; və ya
 - (b) aktivin qiyməti ilkin müqavilənin qiymətinə istinad olunmadan müzakirə olunduqda.

Müqavilə üzrə gəlir

- 11 **Müqavilə üzrə gəlir aşağıdakılardan ibarətdir:**
- (a) müqavilə ilə razılaşdırılmış gəlirin ilkin məbləği; və
 - (b) müqavilə üzrə görülən işlərdə aşağıdakılara cavab verən kənarlaşmalar, iddialar və həvəsləndirici ödənişlər:
 - (i) gəlirin yaranması ilə nəticələnməyə ehtimal olunan dərəcədə; və
 - (ii) etibarlı əsasda qiymətləndirilə bildikdə.
- 12 Müqavilə üzrə gəlir əldə olunan və ya əldə olunacağı ehtimal edilən əvəzi ödəmələrin ədalətli dəyəri ilə qiymətləndirilir. Müqavilə üzrə gəlirin ölçülməsi gələcək hadisələrin nəticəsindən asılı olan bir sıra qeyri-müəyyənliklərin təsirinə məruz qalır və hadisələr baş verdikcə və qeyri-müəyyənliklər aradan qaldırıldıqca, çox vaxt qiymətləndirmələrin yenidən nəzərdən keçirilməsi tələb olunur. Buna görə də, müqavilə üzrə gəlirin məbləği bir hesabat dövründən o birinə keçdikdə arta və ya azala bilər. Məsələn:
- (a) podratçı və sifarişçi müqavilə üzrə gəliri müqavilənin ilkin olaraq imzalandığı hesabat dövrünün ardınca gələn hesabat dövründə azaldacaq və ya artıracaq kənarlaşmaları və ya iddiaları razılaşdırma bilərlər;
 - (b) sabit qiymətli müqavilədə razılaşdırılmış gəlirin məbləği xərclərin artması haqqında maddələrə uyğun olaraq, arta bilər;
 - (c) müqavilə üzrə gəlirin məbləği müqavilə üzrə nəzərdə tutulmuş işlərin podratçının ucbatından gecikdirilməsi nəticəsində yaranan cərimə sanksiyaları nəticəsində azala bilər; və ya
 - (ç) sabit qiymətli müqavilədə məhsulun bir vahidi üçün sabit qiymət nəzərdə tutulduqda, müqavilə üzrə gəlir məhsul vahidləri artdıqca artır.
- 13 Kənarlaşma – müqavilə üzrə yerinə yetiriləcək işlərin həcminin dəyişdirilməsi haqqında sifarişçi tərəfindən verilmiş tapşırıqdır. Kənarlaşma müqavilə üzrə gəlirin artması və ya azalmasına səbəb ola bilər. Aktivin layihəsində və ya xüsusiyyətlərində, müqavilənin müddətində edilən dəyişikliklər kənarlaşmalara misal ola bilər. Aşağıda qeyd olunanlar yerinə yetirildikdə, kənarlaşma müqavilə üzrə gəlirin məbləğinə daxil edilir:
- (a) sifarişçinin bu kənarlaşmanı və onun nəticəsində yaranan gəliri təsdiq edəcəyi ehtimal olunduqda; və

- (b) gəlirin məbləği etibarlı əsasda qiymətləndirilə bildikdə.
- 14 İddia – podratçının müqavilə qiymətinə daxil edilməyən xərclərin əvəzi olaraq sifarişçidən və ya digər tərəfdən almaq istədiyi məbləğdir. İddia, məsələn: sifarişçinin ucbatından yaranmış gecikmə, texniki xüsusiyyətlər və ya layihədə səhvlər və müqavilə üzrə işlərdə mübahisəli kənarlaşmalar nəticəsində yarana bilər. İddialar nəticəsində yaranan gəlirin məbləğinin ölçülməsi yüksək qeyri-müəyyənlikləri ehtiva edir və çox vaxt danışıqların nəticələrindən asılıdır. Buna görə də, iddialar, yalnız aşağıda qeyd olunanlar yerinə yetirildikdə, müqavilə üzrə gəlirin məbləğinə daxil edilir:
- (a) danışıqlar sifarişçinin iddianı qəbul edəcəyini ehtimal edəcək qədər yüksək səviyyəyə çatdıqda; və
- (b) sifarişçi tərəfindən qəbul ediləcəyi ehtimal olunan məbləğ etibarlı əsasda qiymətləndirilə bildikdə.
- 15 Həvəsləndirici ödənişlər – işlərin yerinə yetirilməsinə dair təyin edilmiş normalara əməl edildikdə və ya artıqlaması ilə yerinə yetirildikdə, podratçıya ödənilən əlavə məbləğdir. Məsələn, müqavilə podratçıya işlərin vaxtından əvvəl yerinə yetirildiyinə görə həvəsləndirici ödənişi nəzərdə tuta bilər. Aşağıda qeyd olunanlar yerinə yetirildikdə, həvəsləndirici ödənişlər müqavilə üzrə gəlirə daxil edilir:
- (a) sifarişin yerinə yetirilməsinə dair təyin edilmiş normalara əməl ediləcəyi və ya onların artıqlaması ilə yerinə yetiriləcəyi ehtimal olunduqda; və
- (b) həvəsləndirici ödənişlərin məbləği etibarlı əsasda qiymətləndirilə bildikdə.

Müqavilə üzrə məsrəflər

- 16 **Müqavilə üzrə məsrəflər aşağıdakılardan ibarətdir:**
- (a) **konkret müqaviləyə birbaşa aid olan məsrəflər;**
- (b) **müqavilə ilə nəzərdə tutulmuş fəaliyyətə ümumiyyətlə aid edilə bilən və eyni zamanda konkret müqaviləyə aid edilə bilən məsrəflər; və**
- (c) **müqavilənin şərtlərinə uyğun olaraq, sifarişçi tərəfindən xüsusi olaraq ödənilməsi tələb oluna bilən sair məsrəflər.**
- 17 Konkret müqaviləyə birbaşa aid olan məsrəflər aşağıdakılardan ibarətdir:
- (a) tikinti aparılan əraziyə nəzarət edilməsi üçün çəkilən məsrəflərlə yanaşı, tikintidə çalışan işçilərin maaşları;
- (b) tikintidə istifadə edilən materialların dəyəri;
- (c) müqavilə üzrə istifadə edilən maşın və avadanlıqların amortizasiyası;
- (ç) maşın, avadanlıq və mal-materialların tikinti ərazisinə daşınması və oradan köçürülməsi üzrə məsrəflər;
- (d) maşın və avadanlıqların icarə məsrəfləri;
- (e) müqavilə ilə birbaşa bağlı olan layihə işləri və texniki dəstək üzrə məsrəflər;
- (ə) səhvlərin düzəldilməsi üzrə, habelə ehtimal olunan zəmanət məsrəfləri daxil olmaqla, zəmanət öhdəliyindən irəli gələn işlər üzrə qiymətləndirilmiş məsrəflər; və
- (f) üçüncü tərəflərin iddiaları.

Bu məsrəflər müqavilə üzrə nəzərdə tutulmuş gəlirə daxil edilməyən təsadüfi gəlir vasitəsilə azaldıla bilər, məsələn, artıq qalan materialların satışından və müqavilənin yerinə yetirilməsindən sonra maşın və avadanlıqların xaric olunmasından əldə edilmiş gəliri təsadüfi gəlir adlandırmaq olar.

- 18 Müqavilə ilə nəzərdə tutulmuş fəaliyyətə ümumiyyətlə aid edilə bilən və eyni zamanda konkret müqavilələrə aid edilə bilən məsrəflər aşağıdakılardan ibarətdir:
- (a) sığorta ödənişləri;
- (b) konkret müqaviləyə birbaşa aid olmayan texniki dəstək və memarlıq işləri üzrə məsrəflər; və
- (c) tikinti üzrə əlavə (qaimə) xərclər.

Belə məsrəflər oxşar xüsusiyyətlərə malik olan bütün məsrəflərə ardıcıl olaraq tətbiq edilən sistemativ və rəşional metodlar əsasında bölüşdürülməlidir. Onların bölüşdürülməsi tikinti fəaliyyətinin normal səviyyəsinə əsaslanır. Tikinti üzrə əlavə xərclər tikintidə çalışan işçilərin əmək haqqları üzrə məlumatların hazırlanması və işlənilməsi kimi xərcləri əks etdirir. Müqavilə ilə bağlı fəaliyyətə ümumiyyətlə aid edilə bilən və eyni zamanda konkret müqavilələrə aid edilə bilən məsrəflərə həmçinin "*Borclar üzrə məsrəflər*" adlı 23 №-li MUBS-a uyğun olaraq müəyyən edilmiş borclara aid edilən məsrəflər də daxildir.

- 19 Sifarişçi tərəfindən müqavilə şərtlərinə uyğun olaraq xüsusi şəkildə ödənilməli olan xərclər, əvəzinin ödənilməsi müqavilə ilə nəzərdə tutulmuş hazırlama üzrə xərcləri və ümumi inzibati xərclərin bir hissəsini daxil edə bilərlər.
- 20 Müqavilə ilə nəzərdə tutulmuş fəaliyyətə aid edilə bilməyən və ya hər hansı bir konkret müqaviləyə aid edilə bilməyən məsrəflər tikinti müqaviləsi üzrə nəzərdə tutulmuş məsrəflərə daxil edilmir. Belə məsrəflərə aşağıdakılar aiddir:
- (a) əvəzinin ödənilməsi müqavilə ilə nəzərdə tutulmamış ümumi inzibati xərclər;
 - (b) satış xərcləri;
 - (c) əvəzinin ödənilməsi müqavilə ilə nəzərdə tutulmamış tədqiqat və təcrübə-konstruktor işləri üzrə xərclər; və
 - (ç) heç bir konkret müqavilə üzrə istifadə edilməyən işsiz dayanmış maşın və avadanlıqların amortizasiyası.
- 21 Müqavilə üzrə məsrəflərə müqavilənin imzalandığı andan onun bitməsinədək olan dövrdə müqavilə işlərinə aid edilə bilən məsrəflər daxildir. Bundan başqa, müqavilə ilə birbaşa bağlı olan və onun bağlanması təmin edilməsi üzrə çəkilən məsrəflər ayrılıqda müəyyənləşdirilə və etibarlı surətdə qiymətləndirilə bildikdə və müqavilənin həqiqətən imzalanacağı ehtimal olunduqda, müqavilə üzrə məsrəflərin bir hissəsi kimi tanınmalıdır. Müqavilənin imzalanmasının təmin edilməsi üzrə çəkilən məsrəflər yarandıqları dövrün xərcləri kimi tanındıqda, müqavilə isə növbəti hesabat dövründə qüvvəyə mindikdə, o zaman bu məsrəflər müqavilə üzrə məsrəflərə daxil edilə bilməz.

Müqavilə üzrə gəlir və məsrəflərin tanınması

- 22 **Tikinti müqaviləsinin nəticəsi etibarlı surətdə qiymətləndirilə bildikdə, müqavilə üzrə gəlir və məsrəflər hesabat tarixinə olan müqavilə üzrə işlərin tamamlanması mərhələsinə əsasən müvafiq olaraq gəlir və xərc kimi tanınmalıdır. Tikinti müqaviləsi üzrə gözlənilən zərər hazırkı Standartın 36-cı maddəsinə uyğun olaraq, dərhal xərc kimi tanınmalıdır.**
- 23 **Sabit qiymətli müqavilələrə gəldikdə, tikinti müqaviləsinin nəticəsi, bütün aşağıda qeyd olunan şərtlərin yerinə yetirildiyi təqdirdə, etibarlı surətdə qiymətləndirilə bilər:**
- (a) **müqavilə üzrə ümumi gəlir etibarlı surətdə ölçülə bildikdə;**
 - (b) **müqavilə ilə bağlı olan iqtisadi səmərələrin müəssisəyə daxil olacağı ehtimal olunduqda;**
 - (c) **həm müqavilənin bitirilməsi üçün tələb olunan məsrəflər, həm də hesabat tarixinə müqavilə üzrə işlərin tamamlanma mərhələsi etibarlı surətdə qiymətləndirilə bildikdə; və**
 - (ç) **müqavilə üzrə faktiki olaraq çəkilmiş məsrəflərin əvvəlki qiymətləndirmələr ilə müqayisə edilə bilməsi üçün müqavilə üzrə məsrəflər dəqiq müəyyənləşdirilə və qiymətləndirilə bildikdə.**
- 24 **“Məsrəflər üstəgəl” müqaviləsinə gəldikdə isə, tikinti müqaviləsinin nəticəsi bütün aşağıda qeyd olunan şərtlərin yerinə yetirildiyi təqdirdə etibarlı surətdə qiymətləndirilə bilər:**
- (a) **müqavilə ilə bağlı olan iqtisadi səmərələrin müəssisəyə daxil olacağı ehtimal olunduqda; və**
 - (b) **müqavilə üzrə məsrəflər, onların əvəzinin həqiqətən ödənilib-ödənilməyəcəyindən asılı olmayaraq, dəqiq müəyyənləşdirilə və qiymətləndirilə bildikdə.**
- 25 Gəlir və xərclərin müqavilə üzrə işlərin tamamlanması mərhələsinə uyğun olaraq tanınması adətən “işin faiz etibarlı ilə tamamlanması metodu” kimi qəbul edilir. Bu metoda uyğun olaraq, müqavilə üzrə gəlir işin müəyyən tamamlanma mərhələsinə nail olmaq prosesində çəkilmiş məsrəflərə uyğun olaraq tanınır və nəticə etibarlı ilə maliyyə hesabatlarında təqdim edilən gəlir, xərclər və mənfəət tikinti işlərinin tamamlanmış hissəsinə aid edilə bilər. Bu metod müqavilə üzrə işlərin həcmi və dövr üzrə fəaliyyətin nəticələri haqqında faydalı informasiyanı təqdim edir.
- 26 “İşin faiz etibarlı ilə tamamlanması metodu”-na uyğun olaraq, müqavilə üzrə gəlir Mənfəət və zərər haqqında hesabatda müvafiq işlərin yerinə yetirildiyi hesabat dövrlərində gəlir kimi tanınır. Müqavilə üzrə məsrəflər adətən Mənfəət və zərər haqqında hesabatda onların aid olduqları işlərin yerinə yetirildiyi hesabat dövrlərində xərc kimi tanınır. Bundan başqa, müqavilə üzrə ümumi məsrəflərin müqavilə üzrə ümumi gəlirdən artıq olacağı hər hansı ehtimal edilən məbləğ hazırkı Standartın 36-cı maddəsinə uyğun olaraq, dərhal xərc kimi tanınır.
- 27 Podratçı müqavilə ilə nəzərdə tutulmuş gələcək fəaliyyət ilə bağlı xərclər çəkə bilər. Belə müqavilə üzrə xərclər onların əvəzinin ödəniləcəyi ehtimal olunduqda, podratçı tərəfindən aktiv kimi tanınır. Belə məsrəflər sifarişçidən alınacaq məbləği əks etdirir və adətən müqavilə üzrə tamamlanmamış tikinti işi kimi təsnifləndirilir.
- 28 Tikinti müqaviləsinin nəticəsi, yalnız müqavilə ilə bağlı olan iqtisadi səmərələrin müəssisəyə daxil olacağı ehtimal olunduğu təqdirdə etibarlı surətdə qiymətləndirilə bilər. Lakin artıq müqavilə üzrə gəlirə daxil edilmiş və

eyni zamanda Mənfəət və zərər haqqında hesabatda tanınmış məbləğin əldə edilməsinə dair hər hansı qeyri-müəyyənlik yarandıqda, əldə olunması mümkün olmayan və ya əvəzinin ödəniləcəyi artıq ehtimal olunmayan hər hansı məbləğ müqavilə üzrə gəlirin məbləğinə düzəliş kimi deyil, xərc kimi tanınır.

29 Ümumiyyətlə, müəssisə aşağıdakıları əhatə edən müqavilə şərtləri ilə razılaşıdıqdan sonra öz qiymətləndirmələrini etibarlı əsasda apara bilər:

- (a) inşa edilməsi nəzərdə tutulan obyekt ilə bağlı hər bir tərəfin qanunla təmin edilmiş hüquqları;
- (b) müqavilə üzrə işin yerinə yetirilməsinin əvəzində ödəniləcək məbləğ; və
- (c) hesablaşmanın həyata keçirilməsi qaydası və şərtləri.

Eyni zamanda, müəssisədə işlək daxili maliyyə büdcə və hesabat vermə sisteminin mövcud olması zəruri hesab olunur. Müqavilə yerinə yetirildikcə, müəssisə müqavilə üzrə gəlir və xərclərə aid qiymətləndirmələrə yenidən nəzər yetirir və ehtiyac yarandıqda onlara düzəlişlər edir. Belə yoxlamaların keçirilməsinə olan ehtiyac özü-özlüyündə mütləq şəkildə müqavilə nəticələrinin etibarlı əsasda qiymətləndirilə bilmədiyini nəzərdə tutmur.

30 Müqavilənin tamamlanma mərhələsi bir sıra yollarla müəyyənləşdirilə bilər. Müəssisə işin yerinə yetirilməsini etibarlı əsasda qiymətləndirə bilən metodu seçməlidir. Müqavilənin xarakterindən asılı olaraq, bu metodlar aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

- (a) hesabat tarixinə işlərin yerinə yetirilməsi üçün müqavilə üzrə çəkilmiş məsrəflərin müqavilə üzrə qiymətləndirilmiş ümumi məsrəflərin məbləğinə nisbəti;
- (b) yerinə yetirilmiş işlərə dair qiymətləndiricilərin rəyi; və ya
- (c) müqavilə üzrə işlərin fiziki olaraq tamamlanmış hissəsi.

Aralıq ödənişlər və sifarişçilərdən alınmış avanslar çox vaxt görülmüş işlərə uyğun gəlir.

31 İşin tamamlanma mərhələsi hesabat tarixinə müqavilə üzrə çəkilmiş məsrəflərə əsasən müəyyənləşdirildikdə, yalnız yerinə yetirilmiş işi əks etdirən müqavilə üzrə məsrəflər hesabat tarixinə çəkilmiş məsrəflərə daxil edilir. Daxil edilməyən müqavilə üzrə məsrəflərə aid aşağıdakı nümunələri göstərmək olar:

- (a) materialların xüsusi olaraq bu müqavilə üçün hazırlandığı hal istisna olmaqla, tikinti sahəsinə gətirilmiş və ya müqavilə yerinə yetirildiyi zaman istifadə edilməsi üçün ayrılmış, lakin hələ qurulmamış və ya müqavilə üzrə fəaliyyətin yerinə yetirildiyi zaman istifadə edilməmiş materialların dəyəri kimi müqavilə ilə nəzərdə tutulan gələcək fəaliyyətə aid olan müqavilə üzrə məsrəflər; və
- (b) subpodrat müqaviləsi üzrə yerinə yetiriləsi işlərə görə subpodratçılara verilən avanslar.

32 **Tikinti müqaviləsinin nəticəsi etibarlı əsasda qiymətləndirilə bilmədikdə, aşağıda qeyd olunanlar yerinə yetirilməlidir:**

- (a) **gəlir yalnız müqavilə üzrə çəkilmiş məsrəflərin əvəzinin ödəniləcəyi ehtimal olunduğu məbləğdə tanınmalıdır; və**
- (b) **müqavilə üzrə məsrəflər onların çəkildiyi dövrdə xərc kimi tanınmalıdır.**

Tikinti müqaviləsi üzrə ehtimal olunan zərər, hazırkı Standartın 36-cı maddəsinə uyğun olaraq, dərhal xərc kimi tanınmalıdır.

33 Müqavilənin ilkin mərhələlərində onun nəticəsini çox vaxt etibarlı surətdə qiymətləndirmək mümkün olmur. Buna baxmayaraq, müəssisənin müqavilə üzrə çəkdiyi məsrəflərin əvəzini alacağı ehtimal oluna bilər. Buna görə də, müqavilə üzrə gəlir yalnız çəkilmiş məsrəflərin əvəzinin ödəniləcəyi ehtimal olunduğu məbləğdə tanınmalıdır. Lakin müqavilənin nəticəsinin etibarlı surətdə qiymətləndirilməsi mümkün olmasa belə, müqavilə üzrə ümumi məsrəflərin müqavilə üzrə ümumi gəlirin məbləğindən artıq olması ehtimal oluna bilər. Belə hallarda hər hansı artıq olan məbləğ, hazırkı Standartın 36-cı maddəsinə uyğun olaraq, dərhal xərc kimi tanınmalıdır.

34 Əvəzinin ödənilməsi ehtimal edilməyən müqavilə üzrə məsrəflər dərhal xərc kimi tanınır. Əvəzinin ödəniləcəyi ehtimal olunmayan və dərhal xərc kimi tanınmalı olan müqavilə üzrə çəkilmiş məsrəflərin baş verməsi hallarına aid misallar aşağıdakı şərtləri özündə əks etdirən müqavilələri əhatə edir:

- (a) tam şəkildə hüquqi cəhətdən qorunmamış, yəni hüquqi qüvvəsi sual altında olan;
- (b) yerinə yetirilməsi gözlənilən məhkəmə qərarının nəticəsindən və ya qanunvericilik aktından asılı olan;
- (c) məhkəmə qərarına əsasən yararsız hesab ediləcəyi və ya müsadirə ediləcəyi ehtimal olunan mülkiyyətə aid olan;
- (ç) sifarişçi öz öhdəliklərini yerinə yetirə bilmədikdə; və ya
- (d) podratçı müqaviləni bitirə və ya onunla bağlı öhdəlikləri başqa yolla yerinə yetirə bilmədikdə.

- 35 Müqavilənin nəticələrinin etibarlı surətdə qiymətləndirilməsinə əngəl yaradan qeyri-müəyyənliklər artıq mövcud olmadıqda, tikinti müqaviləsi ilə bağlı gəlirlər və xərclər hazırkı Standartın 32-ci maddəsinə deyil, 22-ci maddəsinə uyğun olaraq tanınmalıdır.

Ehtimal olunan zərərlərin tanınması

- 36 Müqavilə üzrə ümumi məsrəflərin müqavilə üzrə ümumi gəlirlərdən artıq olması ehtimal olunduqda, ehtimal olunan zərər dərhal xərc kimi tanınmalıdır.
- 37 Belə zərərin məbləği aşağıdakılardan asılı olmayaraq müəyyənləşdirilir:
- müqavilə üzrə işlərin başlanıb-başlanılmaması;
 - müqavilə üzrə fəaliyyətlərin tamamlanma mərhələsi; və ya
 - hazırkı Standartın 9-cu maddəsində qeyd olunan vahid tikinti müqaviləsi kimi nəzərə alınmayan digər müqavilələrdən əldə olunması gözlənilən mənfəət məbləği.

Qiymətləndirmələrdə dəyişikliklər

- 38 İşin faiz etibarlı ilə tamamlanması metodu hər uçot dövründə müqavilə üzrə gəlir və məsrəflərin cari qiymətləndirmələrinə kumulyativ əsasda tətbiq edilir. Buna görə də müqavilə üzrə gəlir və məsrəflərin qiymətləndirilməsində və ya müqavilənin nəticəsinin qiymətləndirilməsində baş verən dəyişikliklərin təsiri qiymətləndirmələrdə dəyişiklik kimi uçota alınır (bax. *“Uçot siyasəti, uçot qiymətləndirmələrində dəyişikliklər və səhvlər”* adlı 8 №-li MUBS). Dəyişdirilmiş qiymətləndirmələr dəyişikliyin edildiyi dövrün və növbəti hesabat dövrlərinin mənfəət və zərər haqqında hesabatlarında gəlir və xərclərin qiymətinin müəyyənləşdirilməsi zamanı istifadə olunur.

Məlumatın açıqlanması

- 39 Müəssisə aşağıdakıları açıqlamalıdır:
- müqavilə üzrə gəlirin hesabat dövründə gəlir kimi tanınmış məbləği;
 - müqavilə üzrə gəlirin hesabat dövründə tanınmış məbləğinin müəyyənləşdirilməsində istifadə edilmiş metodlar; və
 - başə çatdırılmamış, yəni yerinə yetirilmə prosesində olan tikinti müqavilələrinin tamamlanma mərhələsinin müəyyənləşdirilməsi üçün istifadə olunan metodlar.
- 40 Balans hesabatı tarixində başə çatdırılmamış, yəni yerinə yetirilmə prosesində olan müqavilələr üzrə müəssisə aşağıdakıların hər birini açıqlamalıdır:
- hesabat tarixinə çəkilmiş məsrəflərin və tanınmış mənfəətin (tanınmış zərərlər çıxılmaqla) ümumi məbləği;
 - alınmış avansların məbləğini; və
 - tutulmaların məbləği.
- 41 Tutulmalar dedikdə, müqavilədə belə ödənişlər üçün göstərilmiş şərtlər yerinə yetirilmədən və ya nöqsanlar aradan qaldırılmadan ödənilməyən aralıq hesabların məbləğləri nəzərdə tutulur. Aralıq hesablar, sifarişçi tərəfindən ödənilib-ödənilməməsindən asılı olmayaraq, müqavilə üzrə yerinə yetirilmiş işlərə görə ödənilməli olan məbləğlərdir. Avanslar – müvafiq işlərin yerinə yetirilməsindən qabaq podratçı tərəfindən alınmış məbləğlərdir.
- 42 Bütün müəssisələr aşağıda qeyd olunanları təqdim etməlidirlər:
- aktiv kimi - müqavilə üzrə nəzərdə tutulmuş işlərə görə sifarişçilərdən alınmalı olan ümumi məbləği; və
 - öhdəlik kimi - müqavilə üzrə nəzərdə tutulmuş işlərə görə sifarişçilərə ödənilməli olan ümumi məbləği.
- 43 Müqavilə üzrə nəzərdə tutulmuş işlərə görə sifarişçilərdən alınmalı olan ümumi məbləğ aşağıda qeyd olunanların netto-məbləğidir:
- Yerinə yetirilmə prosesində olan və çəkilmiş məsrəflərlə tanınmış mənfəətin cəminin (tanınmış zərərlər çıxılmaqla şərti ilə) aralıq hesabların məbləğindən artıq olduğu bütün müqavilələr üçün
- çəkilmiş məsrəflər üstəgəl tanınmış mənfəət; çıxılışın

- (b) tanınmış zərərlərlə aralıq hesabların cəmi.
- 44 Müqavilə üzrə nəzərdə tutulmuş işlərə görə sifarişçilərə ödənilməli olan ümumi məbləğ aşağıda qeyd olunanların netto-məbləğidir:
- Yerinə yetirilmə prosesində olan və çəkilmiş məsrəflərlə tanınmış mənfəətin cəminin (tanınmış zərərlər çıxılmaq şərti ilə) aralıq hesabların məbləğindən az olduğu bütün müqavilələr üçün
- (a) çəkilmiş məsrəflər üstəgəl tanınmış mənfəət; çıxılsın
- (b) tanınmış zərərlərlə aralıq hesabların cəmi
- 45 *“Qiymətləndirilmiş öhdəliklər, şərti öhdəliklər və şərti aktivlər”* adlı 37 №-li MUBS-a uyğun olaraq, müəssisə bütün şərti aktivlər və şərti öhdəlikləri açıqlamalıdır. Şərti aktivlər və şərti öhdəliklər zamanət xərcləri, iddialar, cərimələr və ya mümkün zərərlər kimi maddələr üzrə yarana bilərlər.

Qüvvəyə minmə tarixi

- 46 **Bu Standart 1 yanvar 1995-ci il tarixi ilə başlayan və ya bu tarixdən sonrakı dövrləri əhatə edən maliyyə hesabatlarına tətbiq edilir.**

